

Казка, казка, казка... І що?

Сергій Тримбач

«Казки старого мельника» за книгою Сергія Ухачевського
Автор сценарію Сергій Гаврилюк
Режисер Олександр Ітигілов-молодший
Оператор Сергій Борденюк
У ролях: Ада Роговцева, Анатолій Хостікоєв, Олексій Богданович, Анна Кошмал, Валентин Томусяк, Ірма Вітовська, Остап Ступка, Євгенія Гладій

Олексій Богданович і Ада Роговцева
у фільмі **«Казки старого мельника»**.
Режисер Олександр Ітигілов-молодший. 2021.

світу. Того світу, який для світу західного, втіленого німцем Гельмутом Мурнау, постає таким собі чудернацьким простором видовища й своєрідної дикості. Звідти, що-правда, можна вивести собі дружину, а от її колишній чоловік-кінорежисер може вирватися на Захід лише у принизливій ролі супроводжувача для ведмеда, запрошеного до зоопарку; в ході сюжету ж герой обирає роль ще більш принизливу – самого ведмеда. Митець у ролі потішного звіра – образ промовистий і трагічний. Утім, тут – радше трагікомічний. Загалом, Ніко, попри свої митарства, зберігає легкість і бадьорість духу, хоча в ньому за всього авантюризму відчувається аморфність, готовність підлаштуватися під обставини.

Вірним супутником, «Санчо Пансою» для героя стає згаданий каскадер з колоритним іменем Хома Гоголь. На перший погляд, цей образ видається даниною українській стороні копродукції – хоча насправді цілком вписується в ідейну канву фільму. Як і Ніко, Хома персонаж також «незакріплений», перехідний: етнічний українець, він насправді не пов'язаний з історичною батьківщиною нічим, крім імені та мови. Будучи втіленням «українського характеру» на екрані (недарма зіграв його Богдан Бенюк), він парадоксальним чином стає втіленням кавказької традиції. Хома мріє помститися вбивці свого брата... хоча це, як не раз наголошено у фільмі, не є правильним шляхом (тут можна простежити певний зв'язок з іншим фільмом, що звертається до проблематики кровної помсти – «Два місяці, три сонця» українського режисера вірменського походження Романа Балаяна). Доповнює картину образ американки Соні, рудоволосої красуні-природоохорисниці, досить шаблонної. Так, попри зовнішню оригінальність сюжету, подекуди здається, що побудований він на алюзіях і стереотипах. Особливо помітно це в сценах самої дороги: Туреччина, де мандрівники перестрівають хитрого наркоділка (у місті, де панує культ ведмеда, – ще один «ведмежий» образ!); Болгарія, де Хома зустрічається зі знаменитою провидицею Вангою; Румунія, де героїв грабують, і вони заробляють на прожиток мистецтвом «водіння ведмеда»; Берлін, зображений шаблонними кадрами Бранденбурзької брами та шивниці... Всій цій історії, попри її плавний хід, бракує внутрішньої стрункості та вивірності; досить там і нелогічних моментів та натяжок (чого варта лінія підкинутих наркотиків, що їх герої з незрозумілих причин везуть половиною Європи, не наважуючись викинути!). Зрештою, лишається не до кінця зрозумілою доля героя: ми знаємо його наміри, проте щодо можливостей здійснити їх лишається серйозний сумнів...

У підсумку фільм лишає відчуття деякої невизначеності, незавершеності. Можливо, тому, що глядачеві запропоновано одразу дві версії історії, і своєю структурою стрічка уподібнилася до героя з його перехідністю та двоїстістю. Сама форма «історії в історії» не нова, і кінцівка в таких випадках має повернути глядача до реальності (в межах фільму). В «Урсусі» такого чомусь не відбувається – принаймні до кінця; можливо, тому, що надто химерна сама історія, яка увібрала в себе химерність і абсурдизм пострадянських дев'яностих.

Упродовж останніх десятиліть жанр кіноказки зазнав відчутних трансформацій. Нині адресатом фільмових казок є не стільки діти, скільки дорослі. Масова аудиторія все частіше показує своє власне дитяче личко – вона потребує втішних фантазій. Отож не дивно, що на екранах така скажена кількість телесеріальних казок...

Для дітей – те, що називається фентезі, яке в кіно нині реалізується через багатомільйонні бюджети і складні технологічні спецефекти. Тут так само витає-літає образ дорослого глядача, який уникає «дорослих» і тверезо-реалістичних історій і якому неодмінно подавай щось потойбічно-моторошне, але з неодмінно щасливим фіналом.

Моє покоління виховувалося на традиційних казках – як літературних, так і кінематографічних, які уособлювалися фільмами московських режисерів Олександра Роута та Олександра Птушка (в основі їхніх стрічок зазвичай були народні казки). В українському ігровому кіно до казкарів можна віднести хіба що Євгена Шерстобитова, який, одначе, більше тяжів до фільмів романтичного штибу для глядачів поважнішого віку.

Валентин Томусяк, Анна Кошмал і Олексій Богданович у фільмі «Казки старого мельника».

Українська кіноіндустрія нині почала знову розвиватися, і, природно, виникло бажання продукувати і кіноказку. Тільки в який спосіб? Конкурувати з Голлівудом – річ безперспективна – ні грошей таких, ні технологій. Але ж тре', але ж хочеться свого і про своє – навіть у казково-мрійливій царині.

Поки що очевидно є ставка на літературні казки авторства сучасних українських письменників. Чи не першою «ластівкою» став фільм «Пекельна Хоругва, або Різдво Козацьке» (2019) режисера Михайла Кострова за казкою Сашка Лірника «Про старого козака, різдяного чорта, чотири роги і козацький рід». Щось від традиції Миколи Гоголя – інтерпретація міфології, пов'язаної з козаччиною. З Голлівудом не змагались, фільм виконано у традиційній поетиці й технології, ближчій до народно-театральних джерел. Уявіть собі, багатьом сподобалось, опора на архаїчну стилістику не збентежила, навіть видалась милою й чарівною.

З фільмом «Казка старого мельника» Олександра Ітигілова-молодшого все складніше. Картина взагалі мала надскладну долю і йшла до глядача заледве не п'ять років. Ось дійшла. В основі – однойменна книга Сергія Ухачевського, адаптована до екрану Сергієм Гаврилюком (він і сам кілька разів вигулькне на екрані, демонструючи свій пізнаваний харизматичний образ).

Історія часів давніх, але ж не надто – умовне XIX століття, тільки в казковому обрамленні. В центрі – родина такого собі пана Адама (Олексій Богданович) та його дочки Христини (Анна Кошмал). Адам повертається до свого обійстя і дізнається, що у ближчих лісах отаборилась гидь якась – вурдалаки з упирями, а на додачу ще й повітрулі, які гасаять повітрям, здіймаючи хмари отруйного пилу... Казку цю можна було би відтворити без якихось допоміжних авторських зусиль, однак вирішили по-іншому: історію пригод Христини та інших персонажів розповідає хлопчакам біля вечірнього багаття Мельник. Чудовий і завжди неповторний Анатолій Хостікоєв – так, але хлопчаки поруч нього виглядають аж надто самодіяльно-штучно, неприродно.

Таким узагалі є враження від цього фільму: тільки щось позначиш як позитив, як одразу його накривають кілька «негативів». Скажімо, прекрасна робота одного з найкращих українських операторів Сергія Борденюка (і супервиразні портретні плани, й інтер'єри, а вже про пейзажі й говорити годі), та разом з тим не можеш не фіксувати вбогість сільських архітектурних планів, знятих вочевидь в музеї Народної архітектури і побуту, костюми, надто вже «казкові», уперше зодягнуті і відверто театральні.

Та повернімось до оповідуваної у фільмі історії. Пан Адам пішов до лісу на битву з вурдалаччям – і пропав; знайшовся тільки у фіналі, тож Олексієві Богдановичу нічого й грати. Стривожена зникненням батька, Христина вирушає на пошуки. Вона незаймана, вона чиста, тому-то упирі й повітрулі її не бачать, хоч би й в штири ока дивились.

Побачать вони ту Христину тільки після її поцілунку з бурсаком Миколою (Валентин Томусяк). Звідси перше мораліте фільму: чистим будь, душу свою бережи. Он той же Микола поцілував руку Лісової князівни (Євгенія Гладій) – і закріпив до неї на примусову службу на сім років. Утім, добрі справи зробив – і звільнився. Ще мораліте: той, хто добро вчиняє, тому Бог помагає, і добрі люди.

Отут стає остаточно зрозуміло: це казка для діточок віку 5-10 років, навряд чи більше. Кожен подієвий блок заточений на моральний засновок і формульний висновок. Хіба що два персонажі вибиваються з цієї казково-дитячої колії й існують поза формулами – подружжя Параска та Іван. Ірма Вітовська-Ванца та Остап Ступка просто купуються у своїх рольових ваннах, вони й існують якось осібно, вільно і непокріпачено.

Утім, певне мораліте є й тут: будь вільним, лишайся самим собою – і ніякі вурдалаки не матимуть над тобою сили.

У картині взагалі суцвіття акторських імен – Ада Роговцева в ролі бабусі Христининої, важко пізнаваний серед нечистих духів Євген Нищук, Наталя Сумська у малесенькій ролі... Однак ж драматургія, по суті, нікому не дає шансу розкритись. Скажімо, Сергій Калантай, який постає у ролі Шмальця – такий собі готично-бурлескний персонаж із загоном так само бурлескних людей. Постали і швидко зникають у вурдалаччому димі... Лишаючи запитання-хмаринку: а навіщо з'являлись?

Самі упирі вкупі з вурдалаччям постають на екрані в одному лиш варіанті – щоби, наткнувшись на людей, задиміти, обернутись у пил і прах. Та й по всьому. Жодної фантазії я узагалі не спостеріг щодо тих нечистих. Не дивно, що й боротись з ними не так уже складно: добре слово і добре діло. Трохи креативу додає Параска, побризкавши недобрим і нечистих свяченою водою – вони тут же димком і зійшли. У контексті нинішніх проблем із вурдалаччими вірусами «Казка старого мельника» обдаровує нас кількома рецептами, головний з яких звучить у фіналі: помагайте людям – і вам воздасться! Однак ж проблема лишається: яким чином в Україні продукувати кіноказку? На який історико-культурний капітал спиратись, як реагувати на світовий контекст і запити глядацької аудиторії?

Усе ж сподіваємось: далі буде...